

HANDBOEK NEDERLANDS

Mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid

Danielle De Smet & Liesbet De Vuyst

HANDBOEK NEDERLANDS

Mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid

**ACADEMIA
PRESS**

© Academia Press
P. Van Duyseplein 8
9000 Gent
Tel. 09 233 80 88 Fax 09 233 14 09
info@academiapress.be www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Vormgeving en opmaak: Press Point, tel. 09 362 52 50

Danielle De Smet & Liesbet De Vuyst
Handboek Nederlands, mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid
Gent, Academia Press, 2015, IV + 232 p.

ISBN 978 90 382 2503 6
D/2015/4804/124
NUR 624
U 2365

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of vermenigvuldigd door middel van druk, fotokopie, microfilm of op andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

DEEL 1	GRAMMATICA	1
	Inleiding	3
	WOORDSOORTEN	5
1	Grondwoord, samenstelling en afleiding	5
2	Het lidwoord	6
3	Het zelfstandig naamwoord of substantief	7
4	Het werkwoord	8
5	Het bijvoeglijk naamwoord of adjectief	10
6	Het bijwoord	11
7	Het voornaamwoord	12
8	Het telwoord	15
9	Het voorzetsel	16
10	Het voegwoord	17
	ZINSDLEN	18
1	Splitsen in zinsdelen	18
2	De zin	19
3	De persoonsvorm	21
4	Het gezegde	22
5	Het onderwerp	23
6	Het lijdend voorwerp	24
7	Het meewerkend voorwerp	25
8	Het handelend voorwerp	26
9	Het voorzetselvoorwerp	27
10	De bijwoordelijke bepaling	28
11	De bepaling van gesteldheid	30
DEEL 2	SPELLING	31
	Inleiding	33
1	Werkwoorden	35
2	Aaneenschrijven	43
3	Het koppelteken of liggend streepje	49
4	Het trema of deelteken	54
5	De tussenklank -n	55
6	De tussenklank -s	58
7	Accenttekens	60

8	Het apostrof of weglatingsteken	62
9	Vreemde woorden of leenwoorden	64
10	Meervoudsvormen	69
11	Verkleinvormen	73
12	Hoofdletters	75
13	Afkortingen, letter- en initiaalwoorden	80
14	Splitsen in lettergrepen	82
15	Leestekens	84
16	Honderd moeilijke woorden	87
17	Zestien twijfelgevallen met ei en ij	89
DEEL 3	TAALZUIVERING	91
1	Dertig klassieke fouten	95
2	Contaminatie	99
3	Pleonasme en tautologie	100
4	Dubbele ontkenningen	101
5	Verwijswoorden	102
6	Verbuiging van adjectieven	106
7	Vreemde woorden	107
8	Niet verwarren	108
9	Beknopte en betrekkelijke bijzin	110
10	Discongruentie	112
11	Samentrekkingen	115
12	Tangconstructie	116
13	Werkwoordelijke eindgroep	117
14	Foutieve inversie	118
DEEL 4	STIJL	119
1	Naamwoordstijl	122
2	Lange zinnen	123
3	Passieve zinnen	124
4	Voorzetselketens	125
5	Archaïsmen	126
6	Opeenvolging van gelijkkluidende woorden	127
DEEL 5	VAARDIGHEDEN	129
	LEZEN EN SCHRIJVEN	131
1	Leesstrategieën	131
2	Uiteenzetting – betoog – beschouwing	134
3	Schrijfstrategieën	139
4	Doel en doelgroep	140

5	Tekstopbouw	141
6	Tekstverbanden	144
7	Teksten samenvatten	146
8	Teksten beoordelen	149
	ZAKELIJKE COMMUNICATIE	150
1	Inleiding	150
2	De e-mail	152
3	Lezersbrieven	157
4	De memo	163
	SPREKEN EN LUISTEREN	166
	Inleiding	166
1	Spreekangst	167
2	Dialecten	170
3	Uitspraak en uitspraak oefeningen	176
4	Presentatietechnieken	191
5	Improvisatieoefeningen	198
6	Duopresentatie	203
7	Interview	204
8	Betoog	208
9	Toespraak	212
10	Andere mondelinge oefeningen	217
	BIJLAGE	222
	BRONNENLIJST	231

«Onze taal staat onder grote druk, enerzijds door de mondialisering die de taaldiversiteit bedreigt en ongewild voor een uniform en functioneel taalgebruik pleit, en anderzijds door, wat ik noem, de banalisering van het gebruik van het Nederlands zelf. Onze taal wordt op vele fora slordig gehanteerd, de woordenschat verarmt, de uitspraak verglijdt naar een soort tussentaaltje. Geen monument, geen kunstwerk wordt zo verminkt, geminacht, in zijn aard gekrenkt als het algemeen Nederlands. En dit door honderdduizenden. Hele generaties van hoger gediplomeerden en humaniorastudenten verguizen en verhuizen het Nederlands. Het zou in Frankrijk ondenkbaar zijn dat de heren en dames van de hoge huizen, de nationale instellingen of hun regering dergelijk taalgebruik zouden hanteren. Het Franse volk zou het ontslag eisen van elke president en elke minister die het Frans zo zou behandelen als bij ons het Nederlands veronachtzaamd wordt.»

Minister van Cultuur Paul Van Grembergen
Uitreiking Vlaamse Cultuurprijzen
Antwerpen, Bourlaschouwburg, 3 maart 2004

DEEL 1

GRAMMATICA

INLEIDING

De Nederlandse grammatica of spraakkunst wordt doorgaans in twee delen opgesplitst, woordleer en zinsleer.

Het Nederlands bestaat uit tien woordsoorten. In dit handboek worden er negen behandeld. Enkel aan het tussenwerpsel schenken wij geen aandacht, omdat dat niet relevant is. Het deel 'woordsoorten' begint met het verschil tussen een grondwoord, een samenstelling en een afleiding uit te leggen.

In het deel **Woordsoorten** vind je:

- 1 het grondwoord, de samenstelling en de afleiding
- 2 het lidwoord
- 3 het zelfstandig naamwoord of substantief
- 4 het werkwoord
- 5 het bijvoeglijk naamwoord of adjectief
- 6 het bijwoord
- 7 het voornaamwoord
- 8 het telwoord
- 9 het voorzetsel
- 10 het voegwoord

In het deel **Zinsdelen** vind je:

- 1 splitsen in zinsdelen
- 2 de zin
- 3 de persoonsvorm
- 4 het gezegde
- 5 het onderwerp
- 6 het lijdend voorwerp
- 7 het meewerkend voorwerp
- 8 het handelend voorwerp
- 9 het voorzetselvoorwerp
- 10 de bijwoordelijke bepaling
- 11 de bepaling van gesteldheid

Alle theorie die je in dit hoofdstuk vindt, is gebaseerd op de ANS (Algemene Nederlandse Spraakkunst). Dat is de meest uitvoerige beschrijvende grammatica van het hedendaagse Nederlands. De ANS is een Belgisch-Nederlandse samenwerking en is voor het eerst verschenen in 1984. In 1997 werd de tweede, herziene editie uitgegeven. Het is een gespecialiseerd naslagwerk dat een behoorlijke kennis van de taalkundige terminologie veronderstelt. De ANS kan je ook online raadplegen op <http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/>

WOORDSOORTEN

1 GRONDWOORD, SAMENSTELLING EN AFLEIDING

Een grondwoord is niet meer op te splitsen in delen:

school, ziek, student

Bij samenstellingen kunnen alle afzonderlijke delen ook zelfstandig voorkomen.

zee + honden + opvang + centrum

zeehondenopvangcentrum

lange + termijn + planning

langetermijnplanning

derde + wereld + land

derdewereldland

lezen + bril

leesbril

A4 + blad

A4-blad

Soms duikt in samenstellingen een extra tussenklank (tussen-s of tussen-n) of een liggend streepje op of valt er een letter weg.

stad + wandeling

stadswandeling

einde + jaar + student

eindejaarsstudent

volwassene + onderwijs

volwassenenonderwijs

spinnen + wiel

spinnewiel

Afleidingen zijn woorden waarvan niet alle delen zelfstandig kunnen voorkomen; heel vaak gaat het om verkleinwoorden, meervoudsvormen en werkwoordsvervoegingen:

huisje (van huis)

gsm'etje (van gsm)

boeken (van boek)

baby's (van baby)

lerares (van leraar)

gestudeerd (van studeren)

Ook in afleidingen komen tussen-n'en en tussen-s'en voor. Soms lijken samenstellingen en afleidingen op elkaar, de spelling brengt dan meestal duidelijkheid:

godendom

beroepshalve

menselijk (afleiding) ≠ mensenlijk (samenstelling van mens + lijk)

2 HET LIDWOORD

In het Nederlands zijn er drie lidwoorden: *de*, *het* ('t) en *een* ('n).

Lidwoorden zijn onveranderlijk van vorm. Alleen in versteende uitdrukkingen komen er nog naamvalsvormen voor:

's middags
in den beginne
ten langen leste

Een lidwoord staat altijd voor een zelfstandig naamwoord en is een derdegraadsvoorbepaling, d.w.z. dat het uiterst links in een substantiefgroep voorkomt. Op de tweede plaats kan dan een telwoord staan, net voor het zelfstandig naamwoord staat het bijvoeglijk naamwoord:

de eerste zonnige vakantiedag
het laatste fantastische nummer

De lidwoorden kunnen wij onderverdelen in **bepaalde** (*de / het*) en **onbepaalde** (*een*) lidwoorden.

De staat altijd voor een vrouwelijk of mannelijk woord. *Het* wordt altijd gecombineerd met een onzijdig substantief.

de journalist (m.)
de gentechnologie (v.)
het marketingbureau (o.)

3 HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD OF SUBSTANTIEF

Alle namen van mensen, dieren en dingen zijn zelfstandige naamwoorden of substantieven.

Je kan de zelfstandige naamwoorden of substantieven opsplitsen in soortnamen en eigennamen:

Soortnamen zijn de 'gewone' zelfstandige naamwoorden. Dat wil zeggen dat je er een lidwoord kan voorplaatsen, dat ze meestal een meervoudsvorm hebben en dikwijls ook een verkleinvorm.

de tafel
drie tafels
een tafeltje

Eigennamen zijn specifieke namen voor personen, dieren of zaken. Ze zijn makkelijk herkenbaar aan hun hoofdletter. Je kan ze bovendien vervangen door een soortnaam.

Pieter → de jongen
Telenet → het bedrijf
Oostende → de stad

Een substantief kan **mannelijk, vrouwelijk of onzijdig** zijn. Het grammaticale geslacht, dat niet noodzakelijk overeenkomt met het natuurlijke geslacht (bv. het meisje), is bepalend voor de keuze van het lidwoord, de vorm van het adjectief en de keuze van de meeste voornaamwoorden. Het grammaticale geslacht kan je terugvinden in de Woordenlijst der Nederlandse taal (het Groene Boekje).

4 HET WERKWOORD

Werkwoorden geven handelingen aan in een zin: iemand of iets voert iets uit. Ze onderscheiden zich van de andere woordsoorten door hun sterke flexibiliteit in vorm, **de vervoeging**.

Je kan de werkwoorden in verschillende categorieën onderverdelen:

4.1 Scheidbare en niet-scheidbare werkwoorden

Als je het werkwoord kan verdelen in aparte deeltjes die elk afzonderlijk ook als woord bestaan, dan noemen we zo een werkwoord **een samengesteld werkwoord**.

uitlachen, want uit + lachen zijn twee bestaande woorden

stofzuigen, want stof + zuigen zijn twee bestaande woorden

Samengestelde werkwoorden kunnen scheidbaar of niet-scheidbaar zijn. Dat heeft gevolgen voor de vervoeging:

Mijn collega's lachten mij uit met mijn nieuwe haarsnit.

Ze hebben mij met mijn nieuwe haarsnit uitgelachen.

Het werkwoord valt uiteen in twee delen, uitlachen is dus een **scheidbaar werkwoord**.

Mijn vader stofzuigt iedere maandag.

Hij heeft gisteren gestofzuigd.

Het werkwoord blijft in één woord staan, het is dus een **niet-scheidbaar werkwoord**.

4.2 Zelfstandige werkwoorden, koppelwerkwoorden en hulpwerkwoorden

Zelfstandige werkwoorden kunnen op zichzelf de betekenis van de zin uitmaken, ze kunnen dus als enige werkwoord in een zin voorkomen.

Wouter spiekt.

Wanneer in een zin twee werkwoorden voorkomen, dan is het werkwoord dat niet de persoonsvorm is, het zelfstandig werkwoord.

Wouter zal spieken.

Wouter heeft gespiekt.

Komt in een zin een voltooid deelwoord voor, dan is dat het zelfstandig werkwoord.

Wouter zou wel eens gespiekt kunnen hebben.

Koppelwerkwoorden kunnen net als zelfstandige werkwoorden het enige werkwoord in een zin zijn, maar ze hebben geen betekenis op zich. Dat wil zeggen dat ze altijd gekoppeld moeten worden aan een naamwoordelijk deel (zie p. 21) om betekenis te krijgen.

Venetië is heel mooi.

Hij zou een goed journalist zijn.

De koppelwerkwoorden zijn: zijn, worden, blijven, blijken, dunken, heten, lijken, schijnen, voorkomen.

Hulpwerkwoorden zijn werkwoorden die geen betekenis op zich hebben en geholpen moeten worden door andere werkwoorden om betekenis aan de zin te geven. Ze hebben dus altijd een werkwoordelijk deel (zie p. 21) nodig:

Ik wil dit academiejaar zeker slagen.

Maya heeft gisteren de redactie gebeld.

4.3 Wederkerende en niet-wederkerende werkwoorden

Wederkerende werkwoorden hebben in de zin waarin ze voorkomen een wederkerend voornaamwoord (me, je, zich, ons) bij zich; bij niet-wederkerende werkwoorden is dat niet zo.

Joris haastte zich naar buiten.

Waarom stellen zij zich altijd zo aan?

4.4 De vervoeging van het werkwoord

Vervoeging betekent dat het werkwoord wordt aangepast aan:

- het grammaticaal getal van het onderwerp (enkelvoud – meervoud)
- de grammaticale persoon van het onderwerp (1ste, 2de, 3de)
- de bedoelde tijd

De vervoegde vorm van een werkwoord is **de persoonsvorm** (pv). Tegenover de vervoegde vorm staat de niet-vervoegde vorm zoals **de infinitief** (fluiten), **het voltooid deelwoord** (gefloten) en **het onvoltooid deelwoord** (fluitend).

Er zijn acht werkwoordstijden:

1 de onvoltooid tegenwoordige tijd (o.t.t.)	ze studeert
2 de onvoltooid verleden tijd (o.v.t.)	ze studeerde
3 de voltooid tegenwoordige tijd (v.t.t.)	ze heeft gestudeerd
4 de voltooid verleden tijd (v.v.t.)	ze had gestudeerd
5 de onvoltooid tegenwoordige toekomstige tijd (o.t.t.t.)	ze zal studeren
6 de verleden tegenwoordige toekomstige tijd (v.t.t.t.)	ze zal gestudeerd hebben
7 de onvoltooid verleden toekomstige tijd (o.v.t.t.)	ze zou studeren
8 de voltooid verleden toekomstige tijd (v.v.t.t.)	ze zou gestudeerd hebben

5 HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD OF ADJECTIEF

Bijvoeglijke naamwoorden of adjectieven zeggen iets over de substantieven. Ze drukken een eigenschap of een toestand van het substantief uit. Daardoor is een adjectief ofwel een eerstegraadsvoorbepaling, d.w.z. dat het altijd net voor het substantief staat, ofwel staat het na een koppelwerkwoord:

de ijverige marketeer, de marketeer is ijverig
de interessante reportage, de reportage is interessant

Sommige adjectieven duiden een eigenschap aan die versterkt kan worden:

Jan is groot. Piet is nog groter. Joris is het grootst.

Het bijvoeglijk naamwoord “groot” heeft dus een **stellende** trap of een **positief** (*groot*), een **vergelijkende** trap of een comparatief (*groter*) en een **overtreffende** trap of een superlatief (*grootst*).

De vergelijkende trap vormen we meestal met -er-: mooier, leuker, groter, ...

De overtreffende trap vormen we meestal met -st-: het mooist, het leukst, het grootst, ...

Hierop bestaan enkele uitzonderingen:

goed – beter – best
veel – meer – meest
weinig – minder – minst
graag – liever – liefst

Een adjectief kan ook zelfstandig gebruikt worden:

De groenen zijn tegen elke vorm van kernenergie.
In een sprookje staan het goede en het kwade, het mooie en het lelijke meestal centraal.

6 HET BIJWOORD

Bijwoorden zeggen iets meer over een bepaald element in de zin dat geen zelfstandig naamwoord is. Ze zijn op enkele uitzonderingen na (*vaak* en *graag*) onveranderlijk van vorm.

Marieke kan vlot lezen. (vlot zegt iets meer over lezen)

Ik heb een heel mooie trui gekocht. (heel zegt iets meer over mooi)

'Ga toch weg!' zei de directeur droog. (droog zegt iets meer over zeggen)

De bijwoorden kunnen ingedeeld worden analoog aan de bijwoordelijke bepalingen (zie p. 28-29):

- bijwoorden van plaats of richting (daar, ergens, opzij, bergop, ...)
- bijwoorden van tijd (wanneer, hoelang, pas, vandaag, ...)
- bijwoorden van frequentie (soms, vaak, telkens, doorgaans, ...)
- bijwoorden van graad (nogal, enigszins, zeer, uitermate, ...)
- bijwoorden van kwantiteit (bijna, volkomen, helemaal, vrijwel, ...)
- bijwoorden van wijze (zo, aldus, hoe, anders, graag, ...)
- bijwoorden van modaliteit (misschien, wellicht, inderdaad, weliswaar, ...)
- bijwoorden van ontkenning (niet, geen)

De **voornaamwoordelijke bijwoorden** zijn een combinatie van verschillende bijwoorden. Ze bestaan altijd uit *er*, *hier*, *daar*, *waar* + *voorzetsel*:

Denk eraan: zet nooit een brandende kaars in de kerstboom!

Je mag ervan uitgaan dat ik morgen kom.

Waardoor laat jij je beïnvloeden?

7 HET VOORNAAMWOORD

Een voornaamwoord is een woord dat verwijst naar iets anders. Dat is vaak een zelfstandig naamwoord of een volledige zin.

De man loopt over straat. Hij loopt over straat. ('Hij' verwijst naar 'de man')

Ik heb dat nooit gezegd. ('dat' kan hier naar een volledige voorafgaande zin verwijzen)

Er zijn verschillende soorten voornaamwoorden:

7.1 Het persoonlijk voornaamwoord

Gitte is geslaagd en Gitte is blij.

Gitte is geslaagd en zij is blij.

Het persoonlijk voornaamwoord 'zij' vervangt in de tweede zin Gitte. Een persoonlijk voornaamwoord vervangt altijd een zelfstandig naamwoord (persoon, dier of zaak). Het woord waarnaar verwezen wordt, is **het antecedent** (Gitte). Het persoonlijk voornaamwoord kan verschillende vormen aannemen:

Het persoonlijk voornaamwoord neemt de plaats in van het onderwerp:

	Enkelvoud	Meervoud
1e persoon	ik	wij, we
2e persoon	jij, je, u	jullie
3e persoon	hij, zij, ze, het	zij, ze

Het persoonlijk voornaamwoord neemt de plaats in van het lijdend of meewerkend voorwerp:

	Enkelvoud	Meervoud
1e persoon	mij, me	ons
2e persoon	jou, je, u	jullie
3e persoon	hem, haar, het	hun, hen, ze

7.2 Het wederkerend voornaamwoord

Wederkerende voornaamwoorden worden alleen bij wederkerende werkwoorden gebruikt. Ze worden uitsluitend gebruikt als het onderwerp het antecedent is.

Saskia ergert Saskia.

Saskia ergert zich(zelf). wederkerend voornaamwoord

Saskia ergert haar. haar = haar vriendin, haar mama, haar lerares, (maar niet zichzelf)...

haar is hier persoonlijk voornaamwoord

Het wederkerend voornaamwoord kan verschillende vormen aannemen:

	Enkelvoud	Meervoud
1e persoon	me	ons
2e persoon	je, u, zich	je, u, zich
3e persoon	zich	zich